

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ МОЛОДІ У ПРИФРОНТОВОМУ МІСТІ ЯК ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ НОВІТНІХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ПОШУКІВ

THE QUALITY OF LIFE OF YOUNG PEOPLE IN A FRONTLINE CITY AS A PROBLEMATIC FIELD OF RECENT SOCIOLOGICAL RESEARCH

У статті розглянуті підходи до визначення якості життя в аспекті новітніх соціологічних теорій (зв'язок з теорією споживання, дослідження зміни якості життя у довоєнний та воєнний періоди). Виділені ключові аспекти, пов'язані зі зміною якості життя в прифронтовому місті у період дії воєнного стану (безпекові умови, зниження рівня економічного добробуту, психоемоційна напруга, зниження рівня доступу до державних та медичних установ, погіршення дозвілєвої сфери). Проаналізовані характеристики молоді як окремої соціально-демографічної групи та особливості її стану і дорослішання (категорія 18–25) у сучасних українських реаліях. Обґрунтовано, що чинниками, які мають визначний вплив на якість життя молоді в Україні наразі є пережиття епідемії COVID-19 та російсько-українська війна, які не є типовими для сучасних європейських суспільств. Виявлено, що значна частина змін, спричинених війною, припадає на аспекти, пов'язані з психоемоційним станом та постійним відчуттям небезпеки (відчуття напруження, тривоги за рідних, неадекватні реакції на події, зникнення мотивації тощо). Проаналізовані зміни, пов'язані з роботою у прифронтовому місті (у порівнянні з довоєнним часом), серед яких виявлені збільшення навантаження, зменшення заробітної платні, її втрата, необхідність перекваліфікації чи згоди на низько-кваліфіковану працю. Позитивні зрушення виділені представниками групи 18–25 (зазначені можливість чітко усвідомити їх пріоритети та напрями майбутньої професійної самореалізації). Визначені особливості трансформації соціальних зв'язків, де критерієм їх підтримки/розірвання виступає ціннісна складова – позиція третіх осіб щодо війни та бачення майбутнього України. Запропоновані заходи, що потенційно здатні покращити якість життя у прифронтовому місті (вирішення безпекових питань, розбудова пошкодженої інфраструктури, боротьба з корупцією).

Ключові слова: якість життя, молодь, прифронтове місто, воєнний стан, безпекові умови.

The article examines approaches to determining the quality of life in the context of the latest sociological theories (connection with the theory of consumption, study of changes in the quality of life in the pre-war and war periods). The key aspects related to the change in the quality of life in a frontline city during martial law are highlighted (security conditions, a decrease in economic well-being, psycho-emotional stress, reduced access to public and medical institutions, and a decrease in the leisure sphere). The article analyzes the characteristics of youth as a separate socio-demographic group and the peculiarities of their condition and growing up (category 18–25) in modern Ukrainian realities. It is substantiated that the factors that have a significant impact on the quality of life of young people in Ukraine are currently the experienced COVID-19 epidemic and the Russian-Ukrainian war, which are not typical for modern European societies. It has been found that a significant part of the changes caused by the war falls on aspects related to the psycho-emotional state and a constant sense of danger (a sense of tension, anxiety for relatives, inadequate reactions to events, loss of motivation, etc.). Changes related to work in a frontline city (compared to the pre-war period) were analyzed, including an increase in workload, a decrease in salary, loss of salary, the need for retraining or acceptance of low-skilled labor. Positive changes were highlighted by representatives of the 18–25 group (they noted the opportunity to clearly understand their priorities and directions of future professional self-realization). The peculiarities of social ties transformation are identified, where the criterion for their support/breakup is the value component – position of third parties regarding the war and the vision of Ukraine's future. The author suggests measures that can potentially improve the quality of life in a frontline city (addressing security issues, rebuilding damaged infrastructure, fighting corruption).

Key words: quality of life, youth, frontline city, martial law, security conditions.

УДК 316.346.32-053.6:3.073.5(477-25-075)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.73.4>

Приймак Ю.О.

к.соціол.н., доцент кафедри соціології
Запорізький національний університет

Сорокіна О.С.

к.філос.н., доцент кафедри соціології
Запорізький національний університет

Бондаренко О.В.

к.соціол.н., доцент кафедри соціології
Запорізький національний університет

Постановка проблеми. З початком російської агресії Україна в очах світової спільноти поставлена в один ряд з такими епіцентрами збройних конфліктів як Сирія, Ізраїль, Судан, Ємен. Війна на її території створює певний дискомфорт та небезпеку для сусідніх європейських країн, що привертає увагу урядів і громадян останніх до проблем і попередження виникнення нових небезпек, покарання злочинів проти людяності, але найбільші наслідки відчуває саме населення країни, особливо мешканці прифронтових громад. Різке зниження якості та умов життя, втрата близького оточення, майна, житла, роботи – це складові з великого переліку втрат, яких зазнало

населення прифронтових територій, внутрішньо переміщених осіб та біженців. Для українців якість життя стала чітко синонімізуватися із безпекою, наявністю житла, зайнятістю, доступом до медичних, освітніх, соціальних, інформаційних послуг. Для внутрішньо переміщених осіб ще й інтеграція до приймаючих громад, можливість отримання гуманітарної допомоги, соціальних послуг. Перебування в умовах соціальної катастрофи, як відзначають самі мешканці прифронтових регіонів, сприяло адаптації до екстремальних умов життя, пов'язаних з війною. Різке підвищення смертності, інтенсифікація потоків вимушеної міграції являють собою ті риси реальності, які відзна-

чилися і на соціально-демографічній ситуації в Україні – середній вік населення зріс з 42,2 року на початок 2022 року до 44,9 року у 2024-му, що суттєво впливає не якість життя населення та молодь зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій. Не дивлячись на високий рівень актуальності, досліджувана в статті тема, на нашу думку, ще не знайшла широкого висвітлення в соціологічній літературі. Пов'язані з нею наукові розвідки умовно можна поділити на три групи. Першу з них складають праці Ж. Бодрийяра, П. Бурдьє, Е. Гіденса, Н. Лумана, М. Маклюєна, Н. Больця, Ф. Джеймсона [1; 2] та інших, у змісті яких окремі методологічні аспекти проблеми якості життя розглянуті через призму теорії споживання. До другої групи належать праці, об'єкт яких окреслений соціологічною парадигмою якості життя населення України довоєнного часу. Цінність наукового доробку таких авторів як О. Плахова [3], Т. Ратушняк [4], А. Холодницька [5], В. Никифорова [6], полягає у розробці критеріїв та індикаторів соціальної якості життя українців, визначенні зв'язку останніх з параметрами соціального здоров'я, введенні до наукового обігу результатів загальнодержавних і регіональних тематичних соціологічних досліджень. Розроблений ними науково-дослідний інструментарій є ефективними у мирний час і може використовуватися і на сучасному етапі. Третя група публікацій є предметно найближчою до досліджуваної нами теми, оскільки присвячена проблемі якості життя населення нашої країни в умовах війни. Авторами їх стали І. Волосевич, І. Когут, Т. Жерьобкіна, Ю. Назаренко [7], Л. Черенько, С. Полякова, В. Шишкін, А. Реут, О. Крикун, Ю. Когатько [8] та інші. Але такій соціальній групі, як молодь прифронтового міста в їх публікаціях відведено недостатньо уваги, що лише підсилює актуальність нашого дослідження.

Чинниками, що впливають на якість життя молоді в сучасній Україні та зокрема у прифронтових містах виступають:

- 1) погіршення безпекової ситуації, зниження рівня стабільності, загроза обстрілів та окупації;
- 2) зниження економічного добробуту, що пов'язане з руйнуванням інфраструктури, порушенням логістичних ланцюгів, скороченням робочих місць, зниженням прибутків молодих людей;
- 3) каскадні негативні зрушення у соціальній сфері, що мають прояв у масовій вимушеній внутрішній та зовнішній міграції, розлуці з близькими, родичами, друзями, втраті житла чи джерела доходів;
- 4) погіршення емоційно-психологічної стабільності, посттравматичний стресовий розлад, в силу вікових особливостей, є надто відчутними для молоді, що проявляється у стресових станах, тривозі, депресивних розладах тощо.

Метою статті є комплексне дослідження якості життя молоді в прифронтовому місті, яке базується на теоретичній (аналіз сучасних новітніх теорій) та

прикладній (проведення фокус-групового дослідження) складових.

Виклад основного матеріалу. В понятті «якість життя» родоутворюючою категорією виступає «якість». В оцінці останньої у XX–XXI ст. можна виокремити два напрямки – світоглядну позицію, що тяжіє до кількісної визначеності, та позицію, що підкреслює якісну своєрідність різноманіття буття. У філософському енциклопедичному словнику категорія «якість» визначена як «філософська категорія, що визначає невіддільну від буття об'єкта його сутнісну визначеність, завдяки якій він є саме тим, а не іншим об'єктом. Якість відображає стійкі взаємозв'язки складових елементів об'єкта, що характеризує його специфіку та надає можливість відрізнити один об'єкт від іншого. Саме завдяки якості кожен об'єкт існує й усвідомлюється як дещо виокремлено від інших об'єктів. Разом з цим якість відображає і те спільне, що характеризує весь клас однорідних об'єктів» [9, с. 731].

В чисельних соціологічних дефініціях увага прикута до прагматизму, як визначальної риси поняття якості. Масове виробництво в умовах глобальної конкуренції сформувало відношення до неї як до економічної категорії. У межах соціології економіки категорія «якість» розкрита в теоріях ефективного споживання та у концепціях сучасних моделей якості діяльності і прямо корелює з окресленням проблематики якості життя індивіда. Сформовані школи, що розглядають якість обслуговування, як основу успішної економічної комерційної діяльності тощо [3, с. 16].

Зазначимо, що поняття «якість життя» в соціологічному контексті використовується дуже широко. Втім, воно не має загальновизнаної формалізованої структури і стандартного набору критеріїв, індикаторів та маркерів. При цьому ієрархія останніх знаходиться у прямій залежності від потреб індивідів, тісно пов'язана рівнем матеріального добробуту, а також можливості ведення статистичного обліку, що визначає використання різних методик, які використовуються для визначення якості життя населення. Ключовими в них виступає виокремлення в образі якості життя фізичного, інтелектуального, психічного (духовного) та соціального вимірів. Це дозволяє сформулювати й дефініцію «соціальної якості життя». Складові останньої тісно пов'язані з характеристикою середовища життя та диференціюються залежно від сфер людської життєдіяльності. Звідси можна виділити соціальне, економічне, правове, політичне, релігійне, соціокультурне, природне середовища. У відповідності до рівня значущості кожного з них щодо образу якості життя у свідомості індивіда, виокремлюють такі спектри, як якість громадського, трудового, сімейного, культурного, релігійного, політичного, особистого життя. Підкреслимо, що економічне середовище відіграє найважливішу роль у формуванні високих стандартів якості життя населення.

Щодо підходів до вимірювання якості життя у воєнний час, то при його оцінці враховуються суб'єктивні та об'єктивні аспекти життя. Зокрема суб'єктивна складова представлена в опитувальнику Manchester Short Assessment of Quality of Life (MANSA), який дозволяє виміряти задоволеність фінансовим становищем, працевлаштуванням, соціальними зв'язками, здоров'ям тощо. Дослідження показують, що у воєнний час рівень якості життя знижується через травматичні події, посттравматичний стрес і погіршення соціальних умов. Водночас підтримка з боку друзів і соціальних контактів позитивно впливає на суб'єктивне відчуття якості життя [10].

Об'єктивні індикатори стосуються визначення доступу до житла, безпечної питної води, енергії, медичних послуг, освіти, працевлаштування, продовольчої безпеки. В умовах війни ці показники часто погіршуються через руйнування інфраструктури, втрату роботи, переміщення населення, обмеження доступу до базових послуг [11].

Комплексні дослідження, такі як Human Impact Assessment (HIA) ООН, аналізують вплив війни на рівень життя, здоров'я, освіти, продовольчу безпеку, соціальну інклюзію, гендерну рівність. Збір даних здійснюється шляхом опитувань, аналізу статистики, моніторингу змін у різних регіонах та серед вразливих груп населення [12].

Вважаємо за необхідне звернути окрему увагу на характерні риси молоді, як соціально-демографічної групи із притаманними для неї віковими, соціально-психологічними особливостями, соціальними цінностями, які обумовлюються рівнем соціально-економічного, культурного розвитку, особливостями соціалізації в суспільстві. До факторів соціологічного окреслення молоді науковці відносять вікові межі, соціокультурні, соціально-педагогічні особливості, специфіку соціального статусу, рольових функцій, соціокультурної поведінки, процес соціалізації. Підкреслимо, що вікові межі молоді у соціологічній літературі є розмитими і рухомими. Традиційно їх окреслюють 15-30 роками. Разом з цим, на початку 2025 р., у зв'язку із демографічним старінням людства, Всесвітня організація охорони здоров'я змінила ці межі до 18–44 [13].

Молодь розглядається як ключовий елемент трудових ресурсів, її інтелектуальний потенціал, який забезпечує розвиток суспільства. І. Шевель розглядає її як рушійну силу соціальних змін, завдяки таким характеристикам молоді, як творчість, продуктивна діяльність, швидке опанування нових знань [14, с. 193–194]. Молодь в сучасних суспільствах виступає суб'єктом діяльності, який забезпечує перебіг суспільних трансформацій. Специфікою життєвого шляху сучасної молоді в Україні виступають епідемія COVID-19, російсько-українська війна та інші чинники, які не є типовими для життя європейських суспільств першої половини XXI століття.

Прикладна частина дослідження якості життя молоді у прифронтовому місті представлена проведенням трьох фокус-групових досліджень (n=31), де в якості інформантів виступили мешканці м. Запоріжжя у віці 18–35 років. Дослідження було проведено у березні-квітні 2025 року у м. Запоріжжя. Учасникам були задані питання щодо їхньої суб'єктивної оцінки якості життя у місті; проблем, пов'язаних з воєнним станом та бачення можливостей покращення якості життя, враховуючи ситуацію у країні.

Суб'єктивна оцінка якості життя мешканцями міста коливалась в інтервалі від 3 до 5 балів (учасникам було запропоновано оцінити її за 10-бальною шкалою). Інформанти обґрунтували власну оцінку, виходячи зі статусу міста як прифронтового та відповідно, підвищеного рівня небезпек для життя та здоров'я; падінням рівня життя; підвищеною психоемоційною напругою; втратою роботи та необхідністю зміни професії. Як чоловіків, так і жінок хвилюють питання, пов'язані з мобілізацією, перевіркою документів та не завжди коректним ставленням представників ТКЦ до цивільних.

Щодо проблем, які виникають в інформантів внаслідок початку повномасштабного вторгнення були згадані аспекти психоемоційного травмування: неможливість усвідомити зміни, які відбулись (*«мені було 17, коли почалась війна, я була ще дитиною, багато чого не розуміла»*), проблеми з підтримкою зв'язку з родичами, які залишились на окупованих територіях (*«батьки мого чоловіка літні люди, з ними пропав зв'язок, дуже страшно від того»*), безпекова ситуація (*«постійні вибухи, страшно, навіть коли тиша»*), неадекватні реакції (*«перші дні я була як бішена, кричала постійно»*). Також чоловіки відмітили складнощі, пов'язані з їх обліком у зв'язку з воєнним станом: необхідність оформлювати документи та значна кількість часу, яка не це витрачається. Деякими учасниками були зазначені позитивні аспекти, пов'язані з новими знайомствами, появою нових друзів та побратимів.

Щодо того, який вплив спричинило повномасштабне вторгнення на навчання та роботу інформантів, були згадані аспекти втрати мотивації (*«важко щось робити, коли ти не включаєшся емоційно»*); побоювання щодо безпеки на робочому місці у офлайн форматі, пов'язані зі статусом міста; проблеми, пов'язані з офіційним працевлаштуванням та режимом воєнного стану (*«небагато шансів дійти до цієї роботи, бо в багатьох случаях можна потрапити на фронт»*); нестача співробітників (*«люди звільняються, роботи стало набагато більше»*). У відповідях на це питання простежується диференціація респондентів: представники вікової групи 18–25 зазначають, що війна, попри всі негативні аспекти, надала їм можливість зрозуміти, в якій сфері вони хочуть працювати та де будувати кар'єру; група старше 25 згадувала аспекти, пов'язані з втратою роботи, зниженням рівня життя, безпековими питаннями та необхідністю погоджуватись в декотрих випад-

ках на некваліфіковану працю для того, щоб мати хоч якесь джерело доходу.

Серед загальних проблем, пов'язаних з якістю життя у місті, були згадані питання дозвілля («раніше можна було на пляж піти, а зараз немає цього, тільки басейни»), пересування у місті та міжміські подорожі («кудись дістатись можна тільки автобусом або потягом, а це втомлює сильно»), неможливість забезпечити якісний відпочинок дітям («неможливо зараз кудись поїхати, сидимо всі разом вдома»). Щодо трансформації соціальних зв'язків, то були згадані послаблення зв'язків з родичами та друзями (як з тими, що виїхав за кордон, так і з тими, хто залишився на окупованих територіях). Критеріями, що стали визначати щільність спілкування, є позиція щодо війни в Україні та бачення її майбутнього. В цілому майже всі учасники зазначили, що у них відбулась трансформація кола спілкування, і вони відзначають, що були особи, з якими вони розірвали зв'язки, а є ті, з якими якість спілкування поглибилась.

На питання щодо доступу до ресурсів та послуг у місті, інформанти зазначили, що суттєво ускладнилась процедура звернення до деяких організацій у зв'язку з припиненням їх роботи під час повітряних тривог; проблеми зі зв'язком, зокрема мобільним; закриття великих торговельних центрів, які слугували осередками дозвілля. Хоча учасники дослідження і зазначали, що громадські місця наразі є об'єктами з підвищеним рівнем небезпеки, в той же час вони казали, що стали частіше їх відвідувати, бо наразі вони слугують інструментом отримання морального відпочинку і дозволяють частково відволіктись від війни та подій, пов'язаних з нею.

Щодо змін, які б, на думку, учасників, покращили якість життя у місті, були зазначені покращення безпекових питань (зокрема обладнання укриттів), ставлення до чоловіків з боку ТЦК та проведення всіх необхідних заходів з урахуванням норм законодавства та етики спілкування; хоча б часткова відбудова пошкодженої інфраструктури (учасники зазначали, що у декотрих локаціях міста відбувається оновлення елементів, які його не потребують, в той час як інші місця, вочевидь ушкоджені, залишаються без уваги), посилення перевірок з боку СБУ з метою своєчасного виявлення колаборантів, боротьба з корупцією (учасники згадали справу з розслідуванням зникнення гуманітарної допомоги у місті).

Висновки. Дослідження якості життя в соціологічному вимірі в Україні пов'язане наразі передусім з врахуванням режиму воєнного стану та зокрема змінами у населених пунктах, які знаходяться поруч із лінією зіткнення. Чинниками, які суттєво впливають на якість життя молоді у прифронтових містах є безпекові умови, зниження рівня економічного добробуту та постійна психоемоційна напруга, зниження рівня доступу до державних та медичних установ, погіршення дозвіллевої сфери. На прикладі молоді м. Запоріжжя можна

відзначити, що її суб'єктивна оцінка якості життя є достатньо низькою (3–5 балів за 10-бальною шкалою). Серед змін, спричинених війною, найбільша частина припадає на аспекти, пов'язані з психоемоційним станом та постійним відчуттям небезпеки. Також відзначаються аспекти, пов'язані з роботою: збільшення навантаження, зменшення заробітної платні, її втрата, необхідність перекваліфікації чи згоди на низько-кваліфіковану працю заради можливості отримання джерела доходу. Позитивні зрушення відзначають представники групи 18–25, зазначаючи, що війна надала їм можливість чітко усвідомити їх пріоритети та напрями майбутньої професійної самореалізації. Спостерігається трансформація соціальних зв'язків, де критерієм їх підтримки/розірвання виступає позиція третіх осіб щодо війни та бачення майбутнього України. Серед заходів, які б сприяли покращення якості життя у прифронтовому місті, представники молоді зазначають вирішення питань, пов'язаних з безпекою, вирішенням інфраструктурних та корупційних питань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Lapina V. V. The archetype of consumption and its contradictions in the contemporary European space of economic and social interactions. *Public management*. 2018. № 4. С. 159–170.
2. Джеймисон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму / пер. з англ. П. Дениска. Київ: «Курс». 2008. 504 с.
3. Плахова О. М. Якість життя населення України в умовах трансформації (соціологічний аналіз). автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04. Харків: Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2005. 20 с.
4. Ратушняк Т. В. Моніторинг якості життя населення в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=767> (дата звернення: 05.04.2025).
5. Холодницька А. В. Індикативне оцінювання якості життя населення Чернігівської області. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 4(4). С. 93–100.
6. Никифорова В. Г. Якість життя населення регіону: аналіз, прогнозування, соціальна політика: монографія. Одеса: Одеський нац. економічний університет. 2012. 316 с.
7. Вплив війни на молодь в Україні / Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Київ: Cedos, 2023. URL: https://cedos.org.ua/wpcontent/uploads/ua_28.04_vplyv_viyny_na_molod_v_ukrayini.pdf (дата звернення: 05.04.2025).
8. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С., Реут А. Г., Крикун О. І., Когатько Ю. Л., Заяць В. С., Клименко Ю. А. Київ: Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. 2023. 191 с.
9. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди; [редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.

10. Subjective quality of life in war-affected populations / Matanov A., Giacco D., Bogic M., Ajdukovic D., Franciskovic T., Galeazzi G.M., Kucukalic A., Lecic-Tosevski D., Morina N., Popovski M. *BMC Public Health*. 2013. Jul 2;13:624.

11. Human Impact Assessment. Ukraine. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-06/undp-ua-hia-p_1.pdf (дата звернення: 10.04.2025).

12. Hardship for conflict-affected civilians in Eastern Ukraine. Thematic report. OSCE. URL: (дата звернення: 10.04.2025).

13. Щербій Ю. Молодий – до 45! Все про вікову класифікацію ВООЗ і світові рекорди довголіття. Коли в Україні людина вважається дорослою і які нації – наймолодші та найстаріші. URL: <https://chas.news/current/molodii-do-45-vse-pro-vikovu-klasifikatsiyu-vooz-i-svitovi-rekordi-dovgolittya> (дата звернення: 05.04.2025).

14. Шевель І. Світогляд сучасної української молоді. *Український інформаційний простір*. № 1. С. 192–198. URL: <https://studies.in.ua/pravo/29-shevel.pdf> (дата звернення: 05.04.2025).